

ROZLIČNOSTI

Braillovo písmo – braille, brail

Proces apelativizácie, t. j. zmena vlastného mena na všeobecné meno, je v slovenčine bežný. Príkladom sú slová *Aspirin – aspirín*, *Facebook – facebook*, *Stroganov – stroganov*, *Coca-Cola – kokakola*, *Mekka – mekka*, *Mercedes – mercedes* či názvy fyzikálnych jednotiek pomenovaných podľa ich pôvodcov, porov. *Watt – watt*, *Ampère – ampér*, *Röntgen – röntgen*. Rovnako produktívne sú podstatné mená, ktoré vznikli univerbizáciou (zjednoslovnením) slovných spojení, pozostávajúcich najčastejšie z privlastňovacieho prídavného mena odvodeného od vlastného mena a z podstatného mena, napr. *Alzheimerova choroba – alzheimer*, *Axel-Paulsenov skok – axel*, *Morseova abeceda – morzeovka*, *Pavlovovej torta – pavlovka*. Pred časom sme sa v jazykovej poradni zaoberali žiadosťou Slovenskej autority pre Braillovo písmo zo Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči o posúdenie používania jednoslovného pomenovania Braillovoho písma *braille*, resp. *brail* a odvodeného prídavného mena *braillový*, resp. *brailový*.

Potreba zaviesť, presnejšie „zoficiálnit“ jednoslovný výraz *braille/brail*, ktorý sa používa v prostredí nevidiacich, ako aj v oblasti IT technológií pre zrakovo znevýhodnených, je pochopiteľná; ako pri väčšine jednoslovných výrazov je motivovaná úsilím o stručnosť, ktorá sa má docieľiť nahradením dvoj- či viacslovného spojenia jednoslovným ekvivalentom, najmä pri viacnásobnom používaní v rámci textu. S tým súvisí i potreba ustálenia prídavného mena, ktoré bude fungovať ako alternatíva či náhrada vyjadrenia súvislosti s Braillovým písmom.

Slovo *braille* formálne zodpovedá apelativizovanej podobe mena francúzskeho vynálezcu bodového písma pre nevidiacich Louisa Brailla (v nominatíve *Braille*, výsl. [braj]). Podoba *brail*, ktorá vznikla zjednodušením

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

zdvojeného písmena *l* a vypustením koncového nemého *e*, je už výsledkom adaptácie v slovenčine. Pozrime sa na výskyt apelatív *braille* a *brail* v jazykovom úze. V korpuse textov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV nachádzame obe podoby, pričom prevažuje podoba *braille*: *Niektoré informácie sú v brailli zobrazované v skrátenej podobe. – Prvý prvok dialógu nastavenia braillu je nazvaný Braillovský [správne braillovský] riadok. – Redakcia pripravuje vydanie Zborníka tvorby nevidiacich a slabozrakých autorov v čiernotlači a braille. – Pre knižnice nevidiacich je [zbierka básní] opäť synchronne s čiernym textom a Brailloom ilustrovaná haptickými ilustráciami. – Na špeciálne formátovanie do brailu asi nebol čas. – označenie rastlín v braili.*

Slovo *braille* sa vzhľadom na zakončenie vo výslovnosti – hlásku *j* – skloňuje podľa vzoru *stroj*, pričom rovnako ako pri vlastnom mene sa vypúšťa nemé *e*: *braille* – (do) *braillu*, (k) *braillu*, (v) *brailli*, (s) *braillom*. V lokáli sa popri tvare *brailli* vyskytuje aj tvar *braille* s príponou *-e*: *V európskom parlamente bola schválená deklarácia dobrovoľného označovania názvov tovarov v braille. – Exponáty sú doplnené popiskami v braille i čiernotlači.* Predpokladáme, že voľba tvaru s príponou *-e* je ovplyvnená tým, že niektorí používatelia slovo *braille* vyslovujú [brajl], čiže nie podľa originálnej, francúzskej výslovnosti, lež podľa grafického zakončenia na spoluhlásku *-l*, čo ho posúva ku skloňovaniu podľa vzoru *dub*. Hoci by sme lokálový tvar s príponou *-e* očakávali pri adaptovanom slove *brail*, v súčasnosti sme v lexikálnom korpuse ani v textoch na internete tvar (v) *braile* nenašli. Jednako si myslíme, že by sa pri slovách *braille*, *brail* dalo v lokáli sg. uvažovať o dvojtware, tak ako je to pri slovách *koktail* a *mail* v Slovníku súčasného slovenského jazyka, 2011 (rovnako sa to vzťahuje na slovo *e-mail*). V jazykovej praxi sa popri tvare genitívu sg. *brailu* ojedinele vyskytuje tvar *braila*, porov. citácie i nasledujúcu vetu: *Preto ho nútim do Brailla, preto chcem, aby neostal po strate zraku analfabetom.*

Od slova *braille* je odvodené vzťahové prídavné meno *braillový*, ktoré má význam „súvisiaci s braillom, Braillovým písmom“. Prídavné meno *braillový* takisto prevláda nad vzťahovým adjektívom *brailový* odvodeným od slova *brail*: *Knižnica budovala fond cudzojazyčných dokumentov (zvukové dokumenty a braillové dokumenty v češtine, maďarčine, ruštine, nemčine a angličtine). – Nevidiacim čitateľom pomáhame aj tým, že české zvukové*

knihy... dodatočne označujeme braillovými nápismi. – Boli tu vystavované rôzne hodinky, či už s braillovými číslicami, alebo so zvukovým výstupom. – Hotel je vybavený braillovými znakmi a upravenou podlahou. – Ako jediné v Českej republike má charakter braillového vydavateľstva. Prídavné mená braillový, braillový ekonomizujú opisné vyjadrenia, porov. dokumenty v Braillovom písme (= v brailli) – braillové dokumenty, znaky v Braillovom písme – braillové znaky. Obe prídavné mená sa vyskytujú aj v spojení so slovom písma (braillové písma, braillové písma), v ktorom sa však duplikuje význam pomenovania Braillovo písma, preto ho nepovažujeme za vhodné.

V praxi sa vyskytuje i vzťahové prídavné meno *braillovský*, ojedinele *braillovský*, utvorené od vlastného mena *Braille*, ktoré má význam „súvisiaci s Brailloom; charakteristický pre Brailla“ a v istých spojeniach môže nahrádzať adjektívum *Braillov* (môže s ním alternovať), porov. *Braillovo/braillovské písma, Braillova/braillovská abeceda, Braillove/braillovské znaky, Braillova/braillovská klávesnica, Braillov/braillovský písací stroj, Braillov/braillovský symbol*. Prídavné meno *braillovský* sa niekedy používa v spojeniach *braillovská tlač, braillovská tlačiareň* či *braillovské knihy*, v ktorých nejde o vyjadrenie súvisu s osobou Louisa Brailla, ale s Braillovým písmom. Keďže vzťahové prídavné mená s príponou *-ovský* sa tvoria od názvov osôb, porov. *syn – synovský (synovská pomoc), hovorca – hovorcovský (hovorcovský post)*, alebo od osobných mien, napr. *Silvester – silvestrovský (silvestrovská zábava), Beethoven – beethovenovský (beethovenovské sonáty)*, v uvedených spojeniach by sa malo uplatniť prídavné meno *braillový* alebo *braillový* od slova *braille (brail)*: *braillová/braillová tlač, braillová/braillová tlačiareň, braillové/braillové knihy*.

Záver: V súčasnosti sa najmä v prostredí nevidiacich, ale aj v oblasti informatiky popri dvojslovnom názve *Braillovo písma* používajú jednoslovné výrazy *braille* a *brail*. Na základe výslovnosti [braj] sa tieto výrazy zaraďujú medzi mužské neživotné podstatné mená podľa vzoru *stroj*. V jazykovej praxi sa v lokáli sg. vyskytujú aj tvary (*v*) *braille* podľa vzoru *dub*. Od slov *braille, brail* sú odvodené vzťahové prídavné mená *braillový, braillový* s významom „vzťahujúci sa na Braillovo písma, braille“. Okrem nich sa používa vzťahové prídavné meno *braillovský* (zriedkavo *braillovský*), ktoré v niektorých spojeniach alternuje s privlastňovacím prídavným menom *Braillov* (napr. *Braillovo/braillovské písma, Braillova/braillovská abeceda*).

Z uvedených novotvarov je nateraz frekventovanejšie apelatívum *braille*, formálne zodpovedajúce východiskovému vlastnému menu *Braille*, a odvodené prídavné meno *braillový*.

Pokiaľ ide o slovotvornú stránku, aj keď môžeme byť náchylní interpretovať slovo *braille* ako univerbizovanú podobu slovného spojenia *Braillovo písmo*, nedá sa nevziať do úvahy, že podoba *braille* sa mohla dostať do slovenčiny aj prostredníctvom angličtiny, kde sa pôvodne vlastným menom *Braille* označovalo aj Braillovo písmo. V súčasnej angličtine sa v danom význame odporúča používať apelatívum *braille*.

Zjednoslovnené výrazy mávajú zvyčajne hovorový charakter (*axel*, *morzeovka*), ale môžu mať i charakter profesionalizmov (*alzheimer*), čiže slov, ktoré sa používajú ako ekonomické dorozumievacie prostriedky v rámci odbornej skupinovej komunikácie. Podľa nášho názoru môžeme k takýmto prostriedkom zaradiť aj dvojicu slov *braille*/*brail*, ktoré sa ako jednoslovné apelativizované náprotivky názvu *Braillovo písmo* používajú najmä v komunikácii zrakovo postihnutých ľudí.

Silvia Duchková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.